

РИСИ ДЕСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЗАБУДОВІ. КИЇВ, ДАУН-ТАУН

Максим Гончаренко

Розвиток міст пов'язаний не тільки з розширенням їх території, заміною старих споруд на нові, але й із масштабними реконструкціями та перебудовами. Це, мабуть, закономірний процес містобудівного розвитку, властивий різним епохам. Зокрема, у другій половині XIX ст. здебільшого хаотичне планування Парижа було радикально змінено за ініціативи барона Османа, поліцейського префекта міста: в тодішній хаотичній забудові влаштували систему широких вулиць та бульварів, що створила передумови для стрімкого містобудівного, економічного та культурного розвитку міста. Створена містобудівна планувальна структура оптимізувала й прискорила розвиток Парижа¹. Пізніше Де Голь заборонив будувати вище за сусідні будинки, як виявилось – вчасно. Тим самим було збережено історичний центр міста для нащадків. У Москві стару забудову на початку XIX ст. знищила історично відома велика пожежа, звільнивши простір для широких архітектурних задумів. Можливо, саме з тих пір усталився такий радикальний містобудівний підхід, і вже на пострадянському просторі розвиток історичних районів міст набув сили катастрофи.

У Києві кінця XX – початку XXI ст., порівняно до попередніх історичних періодів, містобудівний процес став будівельною лихоманкою, підґрунтя якої не слід шукати лише в професійних архітектурно-містобудівних ідеях – надто багато в історичному центрі міста виникає архітектурних витворів, що руйнують його вивірений століттями простір. Ясність, довершеність і логіка форм та композиції тепер часто підмінюються економічною ефективністю та маніпулюванням формами, що може здатися оригінальним на перший і доволі неухважний погляд. Досить подивитися на новий майдан Неза-

лежності або пройтися центральними вулицями – Володимирською, Жилянською, Сагайдачного, Грушевського тощо. Спостерігаючи з лівого берега Дніпра правий, бачимо новітні висотні будинки, які вже стають для дніпрових горбів звичним і агресивним тлом. Вони підносяться над київськими горами та монастирями й докорінно переінакшують своїми масами масштабне співвідношення рукотворного й природного ландшафту, що свого часу надавало цьому пейзажу величності. Середовище Києва, його характерний архітектурний та ландшафтний простір радикально змінюється або й руйнується від появи в ньому титанічних за розмірами новобудов, не співмірних з історичною забудовою та об'ємно-просторовою структурою міста. Особливість і окраса Києва – панорамні фронти та перспективи вулиць на тлі природних та рукотворних ландшафтів, які склалися повільно в часі впродовж щонайменше тисячоліття. Нині їх візуальне сприйняття поступово перекривається новітніми спорудами, що особливо відчутно в історичному центрі. На зелені куточки міста, які дозволяли називати Київ “містом в саду”, “полюють” забудовники, знищуючи одну з унікальних рис його просторової структури, його індивідуальної неповторності. Загальним враженням від споглядання багатьох новобудов найчастіше є відчуття комерційності їх архітектури та бажання будь-що перевершити сусідні будинки. Мимоволі виникає думка, що основою містобудівних процесів тепер значною мірою стали прибутковість як економічний чинник та бруталність як естетичний, витіснивши такі поняття, як дух місця, містобудівна традиція, містобудівна доцільність.

3. Гідіон узагальнив існуючі у XX ст. підходи до архітектурної спадщини як два

принципові напрями. Перший, коли архітектура спадщина розглядається як корисний каталог, з якого можна запозичувати форми. Другий – трансформація архітектурної спадщини, “злиття” різних форм, існування в одному творі форм минулого, сучасного й майбутнього². Зазначені підходи можна перенести й на ставлення до ландшафтної спадщини. З розвитком цих двох напрямів на основі їх взаємодоповнення може утворитися новий – як втілення концепції “спадковості місця”, що може спрямувати розвиток поселень³. Створення парків, садів, скверів та інших локальних композицій можна трактувати як “перетікання” природного середовища в антропогенне, що передбачає збереження ландшафту та екосистем і має на меті створення комфортного й водночас екологічного середовища. Другий підхід видається прогресивнішим, однак він ще не став основою архітектурної діяльності. Третій підхід, що побутує в Києві ХХІ ст. щодо архітектурної й природної спадщини, полягає в їх ігноруванні. Утім, історичний центр не перестає існувати як центр міста, попри всі зміни, що можуть повністю витіснити історію та екологію, сучасна архітектура в майбутньому також стане історією і складатиме новий центр міста, новітній *down town* (даун-таун).

Створений працею багатьох поколінь архітекторів, скульпторів, художників своєрідний шарм міста за незначний час можна цілковито зруйнувати. Для цього достатньо побудувати на схилах Дніпра та в давніх урочищах “елітні” котеджі та житлові будинки, звести в історичних кварталах титанічні новобудови та поставити муляжі⁴ храмів на місці колись зруйнованих прототипів. Саме таким чином сьогодні знищується традиційний характер міського середовища Києва, перспективи його вулиць і панорами, зокрема берегів Дніпра⁵, обмінюється на особисті примхи те, що належить усім громадянам, що тішить око киян та приїжджих, те, за чим їдуть туристи, те, що, зрештою, дісталось нам у спадок від попередніх поколінь і повинно бути передане нами прийдешнім. Безумовно, така містобудівна діяльність може бути схожа на патріотизм, успішний бізнес та інші чесноти. Як розташування, скажімо,

житлового комплексу в Маріїнському парку, коли ігноруються містобудівні, пам’яткоохоронні та прородоохоронні принципи, порушується основний документ містобудівного розвитку Києва – Генеральний план розвитку Києва до 2020 р., яким не передбачена нова забудова на цій території і, врешті, не береться до уваги думка київської громади. Відсутність відкритості такого важливого (з погляду містобудування) наміру, проектування без проведення відкритого конкурсу проектів та обговорення їх є цілковито деструктивним. Він змушує замислитися над тим, що у відомій нам історії людства не знайти подібних прикладів брутального ставлення щодо рідного міста, навіть у класичних “деспотіях” давнього світу, якщо не брати до уваги руйнацію війнами. Так само й плановане будівництво Десятинної церкви в уже радикально зміненому містобудівному середовищі, що трактується як її відновлення, і будівництво циклопічної споруди на Європейській площі, ще одної – на Софійській площі, приватна забудова Феофанії та Пирогова – окрас і перлин нашого міста, інших міських та приміських урочищ, лісів, пагорбів тощо, є ознакою сучасних пріоритетів у містобудуванні і спрямування культурних та суспільних процесів.

Але як подолати авторитаризм, принаймні в містобудуванні, даючи простір принципово іншим архітектурним підходам, де головною метою буде поліпшення якостей, гуманізація міського середовища й збереження духу історичного міста?

Принагідно варто згадати, що в елліністичній Греції будівництво великих об’єктів було справою загальнонародною, позаяк витрачались кошти міської громади, і всі громадяни могли й вважали за честь брати участь в обговоренні конкурсних пропозицій. Не завжди втілювався найдешевший проект. Так, будівництво Афінського акрополя (друга половина V ст. до н. е.) стало прикладом марнотратства в давній Греції та в подальшій античній і середньовічній історії. Проте, коли народні збори Афін вислухали звіт про використані кошти (це була обов’язкова процедура) й висловили невдоволення великими витратами, правитель Афін Перікл запропонував покрити перевитрати із влас-

них коштів, але й присвяту на стіні Акрополя написати особисто від свого імені. Тоді гордість афінян, яку можна трактувати як усвідомлену відповідальність за майбутнє свого міста і як бажання брати участь у його розвитку, взяла верх над економністю, і заради присвяти Акрополя всім його мешканцям збори ухвалили покрити витрати коштом громади.

У сучасній Україні імена донаторів споруд зазвичай не згадують, можливо, через те, що результат більше схожий на предмет сорому, а не гордості, особливо тоді, коли посеред цінної історичної забудови чи ландшафту, (або на їх місці) створюється значно меншої цінності з усіх поглядів (окрім вартості) будівля, яка часто руйнує масштаб середовища, пропорційну й ритмічну структури історичного оточення. Серед таких прикладів – збудований на початку 2000-х офісний будинок по вул. Саксаганського, 119–121 з несподіваним поєднанням архітектурних деталей і не властивими для середовища вулиці ритмом та масштабною, споруда фітнес-центру на Софійській площі, що побудована з порушенням Закону про охорону культурної спадщини – в зоні охорони пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; житлові висотки в районі вул. Ю. Коцюбинського, Старонаводницької, горезвісний будинок на вул. Грушевського, 9, зведений там, де цього не повинно було бути, попри всі законодавчі заборони та протести громадськості, тощо. Останній руйнує величний масштаб правого берега, нівелюючи цілісність його архітектурно-природного ансамблю⁶, а при сприйнятті з південного боку “сідає” на Лавру, вже не кажучи про абсолютне знищення ділянки цінного ландшафту й тотальні деструктивні зміни гідрології прилеглих територій.

Один із наступних актів архітектурно-будівельного варварства запланований на вулиці Протасів Яр, у величній долині між Байковою та Батієвою горами, якою пролягає вулиця. Багато киян знає це місце з високими пагорбами обабіч, на яких свого часу навіть зробили гірськолижний спуск з підйомником, а з їх вершин відкривається ефектна панорама центру міста. Тут багато слідів археологічних розкопок, і, ймовірно,

невивчених археологічних пам'яток. Існує думка, що назва “Батієва гора”, яку можна побачити на мапах XIX ст., є похідною від “батьків гора” – гора з похованнями “батьків”, тобто старійшин, та й Батий у XIII ст. на ній не стояв, як тепер відомо. На жаль, ця історична територія з живописним природним ландшафтом активно забудовується в районі вулиць Механізаторів та Соллом'янської, сама ж долина вздовж вулиці Протасів Яр планується під висотну забудову.

Вельми ризиковані плани й щодо соцістечка в Дарниці. У намірах забудовників – знести 2–3-поверхові цегляні будинки й побудувати на їх місці висотні житлові комплекси. Оригінальна маломасштабна історична забудова цього мікрорайону має особливий колорит, можливо, унікальний, принаймні для Києва. Збудований у 1948–1950-х роках як житло для працівників розташованих поруч заводів, він має коротку, проте цікаву історію. За спогадами місцевих жителів, у середині 1940-х років ця місцевість була вкрита великими піщаними пагорбами та сосновим рідколіссям, через неї проходила брукована дорога на Бровари. Перші споруди будували полонені німецькі солдати та офіцери, що утримувались у таборі, який був розташований приблизно на місці автостанції. Це стало підґрунтям для виникнення міфу про те, що вся забудова соцістечка – “німецькі будинки”. Насправді німці збудували лише кілька будівель з доволі бідним декором, але цікавим об'ємно-просторовим вирішенням. Полонених до 1950 р. вивезли, а будівництво найцікавіших житлових будинків здійснювалось силами контрактних працівників з різних куточків Радянського Союзу. Колорит соцістечка створений насамперед незвичним масштабом житлових будинків. Вони більші, ніж котедж, але менші від типових пізніших “хрущовок”. Відповідно і простір дворів має розміри, що не збігаються зі стереотипним сприйняттям середовища сучасного Києва – садибної забудови, периметральних кварталів чи районів багатоквартирних “коробок”. Подібну масштабність інколи мають райони околиць історичних європейських міст. В Україні на неї можна натрапити у Львові, Чернівцях, Івано-Франківську та інших істо-

ричних містах. Варто також згадати про доволі своєрідний ліпний декор будинків соцмістечка в Дарниці, аналогів якому в Києві небагато. У чомусь він співзвучний бароковому характеру ліпнини на фасадах корпусу Лісотехнічного факультету колишньої Сільськогосподарської академії в Голосієві (нині агрохім. ін-т), збудованого в 1925–1927 роках за проектом київського архітектора Д. Дяченка, що став знаковим твором української архітектури того періоду. Нині – це пам'ятка архітектури⁷. І цим соцмістечко також цікаве як об'єкт, в естетичному образі якого віддалено інтерпретується барокова тема. Історико-містобудівне обґрунтування змін на означеній території визначає найприйнятнішим їх напрямом створення дипломатичного або студентського містечка за умови заміни малоцінних елементів та збереження традиційного характеру містобудівного середовища.

Звісно, всі історичні споруди Києва зберегти назавжди неможливо, але було б доцільно транслювати традиційний характер міського середовища, дотримуватись законмірностей та логіки його змін від центру до околиць, у районах історичного планування та своєрідного ландшафту, тому що саме такий підхід передбачено як українським, так і міжнародним пам'яткоохоронним законодавством⁸.

У соцмістечку споруджено дрібніші за масштабом будівлі, ніж у Старій Дарниці, що логічно при віддаленні від центру. Це добре помітно при пересуванні по Броварському проспекту чи по лінії метро. Збудова тут складається з мікроансамблів, які своєю чергою складаються з кількох будинків, розташованих анфіладно, з алеєю по осі. Відповідно в основі планувальної структури лежить подрібнене плетиво доріжок та проїздів, внаслідок чого квартали мають відносно невеликі розміри. Первинний ландшафт на території кварталів під час будівництва було знівельовано, збереглися лише його вузька ділянка обабіч лінії метро. Доцільно було б зберегти своєрідне середовище так званого Соцмістечка, наповнивши його новим функціональним змістом, наприклад, розмістити тут дипломатичні представництва чи віддати його під корпуси навчаль-

них закладів. Тут можна розмістити без шкоди існуючій цінній забудові кілька корпусів під офіси, конференц-зали чи аудиторії.

Поряд із проблемами розвитку великих історичних територій для Києва актуальним є збереження окремих садиб та будівель, інших локальних об'єктів. Скажімо, будинок 20/21 на вул. Софіївській. Збудований він у 1869–1870 роках за проектом архітектора О. Шиле – нововиявлена пам'ятка архітектури (наказ по Комітету від 16.05.1994 № 10). Занесений до Зводу пам'яток, розташований у межах охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору, затверджених наказом Міністра культури і туризму від 23.12.2005 № 1076⁹. Цей будинок має значну історичну та архітектурну цінність, він відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні містобудівного середовища ансамблю Софійської площі. Масштаб будинку та стриманий декор його фасадів репрезентують житлову архітектуру Києва другої половини XIX ст., прикладів якої не так багато залишилось у місті, а на Софійській площі це єдина автентична споруда. Варто звернути увагу й на те, що площа утворена історичними будівлями, які неначе розгортають послідовні епохи: XVII, XVIII, XIX, XX ст. Утім, XIX ст. представляє лише зазначений будинок, без якого цей історичний ряд буде не повний і надто розбавлений новітньою забудовою. Композиційна експресивність Софійської площі створена не лише її формою та наявністю висотної домінанти (дзвіниця Софійського монастиря). Одним із основних чинників, що формують своєрідний величний і водночас динамічний образ площі, є контраст висоти споруд; найменший будинок 20/21 розташований поблизу найвищої споруди – дзвіниці. Він сприймається як архітектурне тло і водночас виконує роль масштабного ключа до всієї композиції. Також слід зазначити, що дзвіниця формує перспективу вулиці Софіївської, причому композиційна довершеність її візуального сприйняття твориться, зокрема, тим, що над згаданим двоповерховим об'ємом будинку 20/21 існує вільний простір. Тому, зважаючи на статус Софії Київської, її містобудівне та державне значення як символу історичної спадковості та державної

єдності, а також зважаючи на особливий режим території охоронної зони цієї пам'ятки, будинок 20/21 по вул. Софіївській як важливий елемент оточення Софії повинен бути збережений в існуючому вигляді, і в майбутньому неприпустимо підвищувати поверховість забудови на цій ділянці.

До прикладів руйнації традиційного характеру конкретного містобудівного середовища Києва треба зарахувати такий витвір новітньої архітектури, як будинок готелю на вул. Сагайдачного, (№ 5?). Окрім уже традиційного для новітнього будівництва в Києві перевищення допустимої висоти, яка визначена чинними містобудівними регламентаціями та пам'яткоохоронним законодавством для всіх районів міста, новобудова вражає своєю стилістикою та об'ємно-просторовим ладом. У вирішенні фасадів використано деталі класичних стилів, зокрема класицизму, ампіру, модерну, що загалом створює відчутне перенасичення візуального образу. Викликають сумнів незвичні пропорції накладеного на фасади ордера (іонічні колони помітно витягнені по вертикалі, що підкреслюється еліпсоподібною формою волют). Авторське трактування (або деформація) ордера, безумовно, має право на існування, але в цьому випадку формальне розтягування по вертикалі дуже близько межує з брутальним та легковажним маніпулюванням цією архітектурною формою, яку можна вважати однією з вершин естетики архітектури. До того ж архітектура готелю не підтримує традиційного характеру архітектурно-містобудівної композиції початку вулиці Сагайдачного, якому властиве зменшення розмірів будівель та поступове "перетікання" забудови в живописний ландшафт Володимирського узвозу. Зазначені риси цього фрагмента містобудівного середовища підкреслила новозведена на Поштової площі, раніше від будівництва готелю, церква Різдва Христового (1810–1814 рр., арх. А. Меленський) у класицистичних формах, максимально наближених до того оригіналу, який було знищено в 1930-х роках. Церква свого часу домінувала в забудові й "починала" Поділ. З її відновленням Поштова площа та прилеглий простір вулиці Сагайдачного набули більшої

композиційної досконалості. Але масивна будівля готелю внесла дисонанс, перебираючи на себе увагу, територіальна близькість лаконічного образу храму лише зайвий раз підкреслила багатослівність архітектурного вирішення готелю, що межує з несмаком та неадекватністю до конкретного містобудівного середовища вулиці. Поява громіздкого об'єму готелю на початку вулиці Сагайдачного руйнує характер цього містобудівного вузла та його архітектурне середовище.

Тенденція заміни цінних елементів містобудівної тканини на нові, на жаль, характерна й для природної ландшафтної структури Києва. Відомо, що тканина розселення соціуму має чітку структуру зі своїми центрами – поселеннями, зв'язками між ними, транспортними потоками та іншими елементами. Вона певним чином – історично та економічно – пов'язана з геологічною та аграрною структурою, що є важливою й необхідною складовою містобудівного середовища¹⁰. Проте основний сучасний підхід значної частини проектувальників до природного ландшафту й аграрних територій загалом у межах міста – це перетворення його в площину, зручну для будівництва. При цьому зазвичай не потрібні гори, озера, струмки, ставки й невеликі ріки – їх легше знівелювати, засипати, сховати в трубу або колектор, ніж увести у просторову композицію міста, збагативши його індивідуалізований образ. Така доля в Либеді та її притоків (Клова, Совки, Скомороха¹¹ та ін.), у Почайни, частини озер в Осокорках тощо. Малі водойми є однією з найважливіших складових екосистеми, від якої залежить існування багатьох видів рослин, комах і тварин, наповнення великих рік та збагачення повітря. Тому їх збереження й культивування повинні стати превалюючими в містобудівних процесах.

Загальновідомо, що естетичний та рекреаційний (а ще й ресурсний) потенціал нашої землі належить усім громадянам спільноти, й такі цінні території, як акваторія Дніпра, парки й лісопарки, мають бути відкритими для всіх. Наприклад, в Італії прибережна 100-метрова смуга моря є недоторканною для приватних забудовників. Там берег моря загальнодоступний, з цього

погляду в Києві та приміській зоні велика кількість найцінніших ландшафтних територій фактично не належать громадськості і є не доступними. Видові фронти берегів Дніпра, острови в місті та приміській зоні, навіть заповідні ліси й території монастирів (Феофанія, Конча-Заспа) жваво забудовуються котеджами та багатоквартирними будинками. Знакові для міста об'єкти, такі, як пагорби Глибочиці, зносяться заради комерційних новобудов, Замкова гора планується під забудову на кшталт казино, Труханів та Жуків острови – під розважальні та житлові об'єкти тощо. Безумовно, все – усупереч чинному законодавству.

Можливо, зафіксоване на папері й вивчене Містобудівною радою при КМДА правове підґрунтя для розташування готелю в ландшафтній охоронній зоні на схилах Дніпра за адресою Володимирський узвіз, № 6. Але з погляду збереження зелених зон та історичного ландшафту, панорамних та видових фронтів це не відповідає міжнародному пам'яткоохоронному законодавству та здоровому глузду. Утім, подібні процеси відбуваються не тільки в Києві. Це типова ситуація для Криму¹² та інших регіонів з багатою культурною та природною спадщиною.

Спостерігаємо містобудівний абсурд: лише фантастично низька або дуже специфічна освіченість інвесторів та забудовників створює замовлення на, по-суті, деструктивне будівництво, яке фактично знищує атрактивну та екологічну складові міста, створює попит на дороге житло в його центрі, що внаслідок цього має перспективу густо забудованої, загазованої, позбавленої ознак благоустрою та екології високоурбанізованої структури, або на природних заповідних територіях, які автоматично втрачають свою цінність при появі на них житлової забудови та парканів, що фіксують межі приватизованих ділянок.

На жаль, фіксуємо, що професійна культура частини проектантів, які беруть участь в забудові Києва, діяльність котрих знищує елементи історичної цінності та привабливості міста заради нової забудови та особистих амбіцій, позбавлена необхідної моральної складової й філософського осмислення. Слід зазначити, що частина новобудов

міста має таку естетичну та архітектурну цінність, яку за складністю включення в містобудівне та природне середовище можна назвати високопрофесійною роботою, решту – лише містобудівним сміттям, що захаращує унікальний просторово-архітектурний ландшафт міста. Прикладом делікатності поєднання новобудови з історичним середовищем можуть слугувати: будинок № 22 на вул. Ярославів Вал, реконструйований квартал біля Бессарабського ринку тощо. Утім, подібні об'єкти через вмонтованість їх в історичне середовище не так помітні на тлі подій тотальної¹³ руйнації традиційного характеру центру Києва, скажімо, як один з проектів новобудови у вигляді гігантського жовто-блакитного прапора на місці сучасного готелю "Україна" на вул. Інститутській, 4. Подібна брутальність використання національної символіки нагадує давню процедуру обміну приїжджими комерсантами скляного намиста й дзеркалець на найдорожче, що є в аборигенів. Отримаємо ще один приклад державного символу – тепер вражаючих розмірів (велике дзеркальце – найкраще дзеркальце) – в обмін на подальше погіршення якості простору головної площі міста й ще одне деструктивне доповнення до багатьох панорам міста. Причому готель і приміщення для передачі в оренду чи продаж, попри надзвичайну прибутковість, – не найкраще змістове наповнення для будівлі у вигляді державного символу. До честі архітекторів готелю Україна (колишня назва "Москва")¹⁴, варто вказати, що будівля готелю гармонійно вписана в ансамбль Хрещатика й площі Калініна (тепер – майдан Незалежності) і є важливою композиційною складовою, незавершеною через "боротьбу з надмірностями в архітектурі". На нашу думку, доцільно зберегти ансамблеву забудову Хрещатика й майдану Незалежності 1950-х років в історичному вигляді як об'єкт, що достойний статусу пам'ятки містобудування¹⁵ (зокрема, будинок готелю "Україна"). Потрібно залишити головну вулицю міста такою, як її бачили вже три покоління киян.

Варто зауважити, що причиною згаданих руйнівних містобудівних процесів є не тільки

комерційне натхнення окремих особистостей від бізнесу чи архітектури, але й існуючий спосіб буття українського міста як суспільного організму. Він характерний повільним процесом самознищення, створенням негуманного, неекологічного і, як наслідок – непродуктивного середовища, що особливо виразно відчувається в історичних центрах, де міська культура вже має тривалий час розвитку, відображений у просторі. Цьому є серед інших одне невтішне пояснення – міська влада здебільшого існує з податків на ті види бізнесу, які отримують прибуток за рахунок здоров'я населення (знищення інфраструктури рекреації) або за рахунок комерційного використання середовища (більше корисних площ на квадратний метр землі), зокрема, з орендаторів та за рахунок продажу землі – ресурсу не безкінечного. Так, за інформацією мас-медіа, літній мораторій 2005 р. на відведення землі в Києві катастрофічно зменшив надходження в міський бюджет. Якщо надходження з продажу землі є основою міського бюджету, стає зрозумілою мотивація “освоєння” скверів, парків, будь-якого вільного шматочка землі в центрі міста, бруталних надбудов історичних будинків чи їх повна заміна новими – це дає фінансовий прибуток для міста. Таким чином, адміністративно-фінансова структура Києва значною мірою базується на продажу його землі інвесторам, особливо найціннішої землі центру (дорожче коштує), а отже, знищення культурного, естетичного й рекреаційного потенціалу міста фактично закладене в основу існування міської влади. Боротьба громадськості за збереження скверів, парків, водойм, пам'яток історії та культури продовжуватиметься до тих пір, поки не буде чого зберігати, або ж поки не відбудуться зміни способу існування міста, зокрема джерел його прибутків.

Пропонується такий погляд на шляхи подальшого розвитку історичного міського середовища Києва, погляд на проблему в локальному (містобудівному) та глобальному (ноосферичному) ракурсах.

Містобудівний ракурс. Розвиток міста потребує комплексних підходів та рішень щодо функціонального зонування, викорис-

тання територій малоцінних та втрачених споруд, а також вільних від забудови. Кожна окрема ділянка в місті має свою матеріальну, художню та культурну цінність – залежно від її розташування в міській структурі, існуючої на ній забудови, навколишнього середовища та інших чинників. Проте, з комерційного погляду, незабудована ділянка мало чого варта, адже прибутку не приносить. Саме таким підходом можна пояснити наростаюче системне ущільнення забудови Києва. Але проблеми соціального, екологічного та естетичного характеру, що виникають як наслідок цього процесу, свідчать про його хибне спрямування. Зникнення зелених зон, скверів, дитячих майданчиків і навіть дворових клумб призводить до втрати комфортності та ергономічності середовища, ігнорування або й “витискання” з нього житлової функції. Яскравим прикладом є центральні райони Києва. У них важко знайти місце для відпочинку чи прогулянки, окрім закладів розваг та харчування, двори стали місцем парковок, господарської діяльності і часто закриті для перехожих.

Віддавна у структурі Києва домінувала житлова забудова, але значна частина житлових територій міста за більш як 10 років стрімкого розвитку підприємництва в Україні змінила житлову функцію на офісну та торговельну. Унаслідок цього територія центру Києва переважно має вигляд суцільного торговельного району (схожа на той же ринок, скажімо “Троєщина”, тільки з вітринами, тротуарами і проїжджою частиною). Вулиця Хрещатик і центральні площі набули домінуючих ознак торговельного центру в наземному і підземному рівнях, поглинувши насамперед центральні книжкові магазини – “Мистецтво”, “Ноти”, магазин-виставку “Український фарфор і фаянс” та ін. Очевидно, й не потребує наукових обґрунтувань те, що центральна вулиця міста і країни певною мірою є символом і повинна мати ідеальний вигляд утіленої суспільної мети.

Попри неоднозначність ситуації, варто зауважити, що місто все-таки повинно мати рекреаційний благоустрій, а також певне співвідношення присутності різних функцій та елементів міської структури з домінуючим культурним спрямуванням.

Ноосферичний ракурс. Особливістю нашої епохи стало масове споживання продуктів промисловості та сільського господарства як суспільством, так і окремою особою. Можливо, сучасні супер- та гіпермаркети – це наша візитна картка в майбутній історії, символ цивілізації, яка буквально з’їдає свою біосферу. Людство, за підрахунками провідних біологів, щорічно споживає до 40 відсотків біомаси планети, надзвичайними темпами хімічні ресурси її кори переробляються на сміття. З ростом населення та споживання товарів названа цифра може збільшитись до 60 відсотків у кілька найближчих десятиліть, і це буде межею відтворення біосфери. У так званих “розвинених країнах” стало нормою надмірне споживання товарів – раз на п’ять років міняти автомобіль, раз на три – меблі та обладнання, раз на півроку – гардероб. Уже не кажучи про кулінарію, що спонукає обивателя до переїдання, зловживань “модними” швидкими напоями та наїдками. Таким чином, поступово біологічна (як і хімічна) маса планети переробляється на сміття та, пробачте, фекалії. Той світ, який розвивався та еволюціонував мільйони століть, сучасне людство може буквально з’їсти за кілька найближчих десятиліть, якщо його апетити не зменшаться.

Щось подібне відбувається і з розвитком міст, зокрема Києва. Забудовується все, що можливо, зриваються гори, засипаються водойми, зникають останні клаптики зелені, і особливо гостро ці процеси відчуються в історичному центрі. Результат може бути той самий – міста поступово перетворюються на купи сміття, адже стають дедалі менш придатними для життя людей через погіршення естетики та екології. Відомо, що людині для життя треба небагато їжі, одягу та інших благ. Прикладом може бути аскетизм багатьох відомих людей та окремих спільнот, яким властива заразом висока моральність та самодисципліна. Урешті, людство може змінити спосіб свого існування на більш економний та моральний. Але як зупинити процес поступового “проїдання” біосфери, її руйнування, змінити так званий споживацький світогляд? На початку ХХ ст. В. Вернадський визначив людство як най-

потужнішу геологічну силу, яка змінює біосферу планети¹⁶. Утім, на загал низьке самосвідомлення людства призводить до руйнівного характеру його діяльності, наслідком чого є екологічні зміни, масова загибель багатьох живих істот і, взагалі, ризик глобальної кризи. Очевидно, що коригуванню підлягають не так технології, як масова свідомість та масовий світогляд, що формують завищені особисті потреби і створюють соціальне замовлення на зростання виробництва. Навіть за сучасних технологій людство могло б існувати заощадливіше, але чому людина не може обмежити себе в задоволенні надмірного споживання товарів та нагромадження майна? Однозначну відповідь дати важко, проте значну частину штучно створених споживацьких потреб формують комерційні міфи на кшталт “отримай більше”, “нове – краще”, “чим більше – тим дешевше” тощо.

Певною мірою подібне відбувається й у сфері архітектури та будівництва, свідченням чого є деградація міського середовища, переповерхеного наслідками будівельної комерції.

Напрями реалізації. Проблема гармонізації містобудівних процесів полягає в ціннісних орієнтирах, визначенні того, що є найвищим досягненням, а також мотивацією й метою розвитку міста (селища, ріки, лісу та інших територій) чи змін структури окремих ділянок його тканини. Сучасні оцінки територій міста за категоріями (зони регулювання забудови, охоронні зони, заповідники та ін.)¹⁷ передбачають існування відповідних режимів використання для кожної з них та збереження цінних архітектурних об’єктів і характеру забудови. Проте, певна статичність такої позиції робить її малоефективною в час бурхливого містобудівного розвитку.

Однак необхідно розглядати місто не лише як цілісний об’єкт, що має культурну, рекреаційну, промислову та іншу цінність, але і як динамічну систему, де кожний будинок, сквер, клумба тощо є його невід’ємною частиною. Головною метою в цьому випадку є гармонійність поєднання антропогенного та природного середовища¹⁸, що цілком залежить від культури (в широкому значенні) людської діяльності.

Отже, має бути визначене **поняття культурної цінності** середовища, яке включатиме в себе, зокрема, культуру простору рукотворного середовища (міру його протиставлення природі людини, суспільства та біосфери, ступінь його інформативності, довершеність форм, кольорів, ліній) – у деталях та в цілому, а також **поняття рекреаційної цінності**, в яке вкладається сенс придатності міського середовища для здорового та екологічного способу життя кожної людини та суспільства загалом. Поняття рекреаційної цінності входить у поняття культурної цінності, однак тут воно виокремлене, оскільки потребує особливої уваги.

З такого погляду забудова будь-якої вільної ділянки розглядатиметься в сукупності завдань підвищення комплексної (з урахуванням екологічних, ергономічних, культурних, планувальних, естетичних, економічних та інших чинників) цінності міської структури чи будь-яких позаміських територій.

Зазначені тенденції деградації міської тканини Києва можна розглядати як явище, пов'язане з різкими змінами структури суспільства та розселення. Думка античних філософів про руйнування й хаос не тільки як розпад, але і як можливість створення нового, дозволяє припустити, що негативні наслідки цих процесів таки формують нове суспільне завдання – змінити напрям містобудівного розвитку та його ціннісних орієнтирів.

Н. В. Проблема розвитку міст, ставлення до природного середовища існує з давніх давен. У кінці VIII – на початку IX ст. письменник і цензор таньського Китаю Лю Цзунюань (Цзи-Хоу) писав: “Зло, спричинене людиною... безмежне. Людина розорює рівнини та поля, підкопує гори, вирубує ліси, бурить скважини, джерела перетворює в колодязі, викопує могили, наповнюючи їх мерцями, довбає землю, щоб зробити вигрібну яму чи відхоже місце, зводить стіни й укріплення, міста й села, тераси й павільйони, сторожові вежі й галереї. Вона змінює течію рік, прориває арики й канали, рви й канави, ставки й водойми. З дерева робить факели лише для того, щоб спалити їх... Людина порушує цілісність Землі, Неба і всього суцього...”¹⁹.

¹ Бунин А. История градостроительного искусства. – М., 1953. – Т. 1. – С. 457.

² Гидион З. Время, пространство, архитектура. – М., 1984. – С. 16.

³ Линч К. Совершенная форма в градостроительстве / Пер. з англ. В. Л. Глазычева под ред. А. В. Иконникова. – М., 1986. – С. 203.

⁴ Проблема “архітектурних муляжів” існує здавна. Чи є потреба називати нову будову в сучасних матеріалах, але наближену до об'ємно-просторового вирішення її прототипу на якийсь історичний час муляжем, копією чи відбудовою? Можливо, відповідніше називати це будівництвом в історичних формах, таким чином фіксуючи, що течія/стиль історизму в архітектурі знову є актуальною. У цій проблемі важливо звернути увагу на збереження історичного й культурного контексту міста, сформованого впродовж певного часу. Прикладом уваги до цього аспекту може стати історія зі спробою здійснити в 1986 р. в Лондоні, в зоні впливу собору Св. Павла, будівництво висотного адміністративного будинку за нездійсненням, але затвердженням свого часу до будівництва проектом Міс ван дер Роє. Унаслідок дебатів у британських владних та професійних архітектурних колах, незважаючи на всесвітньовідоме ім'я автора проекту і підтримку проекту визначними архітекторами й наявність вагомого інвестора, будівництво відхилили саме з огляду на зміни, що відбулися за ці 20 років у ставленні до архітектурної спадщини, до збереження традиційного архітектурного середовища міського центру.

⁵ Акваторія Дніпра за всіма ознаками, зокрема збереженістю об'єктів природної, історичної, археологічної, архітектурної спадщини заслуговує на статус комплексної пам'ятки культурної спадщини.

⁶ Кухаренко Р. Архітектурно-ландшафтний ансамбль правого берега Дніпра як пам'яткоохоронний об'єкт // Культурна спадщина Києва: дослідження та охорона історичного середовища. Науково-інформаційний збірник. – К., 2003. – С. 31–36.

⁷ Вул. Героїв Оборони, 17. Інститут агрохімічний (навч. корп. № 2) 1931 р. Рішення київського міськвиконкому від 18.11.1986 № 1107, кат. охор.: місцева. Охорон. № 264/4.

⁸ Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III “Про охорону культурної спадщини” зі змінами й доповненнями, внесеними Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 року N 2768-III; Закон України “Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції” (підписаний від імені України 17 червня 2004 р. в Стразбурзі); Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (ухвалена в Гранаді 3 жовтня 1985 р.); Європейська хартія архітектурної спадщини (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 26 вересня 1975 р.) та ін.

⁹ Згідно з Розпорядженням Київської міськдержадміністрації від 17.05.2002 р. № 979 “Про внесення змін та доповнень до рішення виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.79 № 920 “Про уточнення меж історико-культурних заповід-

ПОЗИЦІЯ

ників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві”, у межах історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури на території м. Києва, створення об'єктів архітектури в межах охоронної зони ансамблю споруд Софійського собору повинно передбачати збереження історичної планувальної структури, цінного природного ландшафту, оглядових місць, звідки проглядаються пам'ятки та їх комплекси, тяглисть в архітектурно-містобудівному розвитку населеного місця, а також враховувати особливості історичного середовища тощо. (Додаток 2, п. п. 7.1, 7.2).

¹⁰Черкес Б. Город и аграрная среда. – Ленинград, 1991. – С. 137.

¹¹Під час реконструкції вулиці В'ячеслава Чорновола було можливе виведення цієї лівої притоки Либеді на поверхню, що, зокрема, було однією з рекомендацій історико-містобудівного обґрунтування ділянки проектування багатопверхового будинку № 25.

¹²У серпні 2006 р. поблизу території парків Нижня Ореанда та Лівадія стався обвал гірської дороги через будівництво тут житлових будинків.

¹³Тотальність руйнації традиційного характеру історичного середовища в даному аспекті – у впливі локальних деструктивних містобудівних змін на великій території. Так, будинок № 9 на вул. Грушевського сам по собі далеко не найбільший, але візуально впливає на величезну територію з багаторівневою

культурною цінністю (природний та історичний ландшафт, міфопоетичність території, архітектурні пам'ятки тощо), а також психологічно – на велику кількість людей.

¹⁴Готель “Москва”, 1962 р., архітектори: А. Добровольський, Б. Приймак, В. Созанський, А. Мілецький, А. Косенко; інженери: О. Печенов, Л. Линович.

¹⁵Кілессо С. Конкурс на проект повоєнної відбудови Хрещатика – пошуки національної своєрідності // Архітектурна спадщина України. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 161–184.

¹⁶Вернадський В. Наукова думка як планетне явище // Хроніка 2000: Український культурологічний альманах. – К., 2004. – Вип. 57–58. – С. 11.

¹⁷Розпорядження КМДА № 979 від 15.05.2002 “Про внесення змін та доповнень до рішення Виконкому Київської міської Ради народних депутатів від 16.07.79 № 920 “Про уточнення меж історико-культурних заповідників і зон охорони пам'яток історії та культури в м. Києві”.

¹⁸До антропогенного середовища належать будь-які рукотворні форми. До природного – автентичний (чи відновлений) ландшафт, природна біологічна тканина (флора, фауна, комахи тощо), суспільство й окрема людина.

¹⁹Лю Цзунь-юань. Рассуждение о Небе / Хань Юй и Лю Цзунь-юань. – Избранное. Пер. с кит. И. Соколовой. – М., 1979. – С. 144.

SUMMARY

Special treats of the building processes in Kyiv at the beginning of the 21-st century within the city's construction and ecological problems are analysed here.

Some examples of change of valuable architectural and landscape compositional elements for banal urban structures are presented.

The author considers as a main reason of this phenomenon the lack of education and

“consume” standpoint of some actual citizens including the treatment of investor's and construct's subjects. Conceptual view in order to find optimum ways of construction activity is proposed. It stands on the notion of total city constructing system based on the understand of cultural specialty of the territory and its value, where the main preferable ideas are ecology and health of the anthropological environment.

2003. 10. 10. 2003. 10. 10. 2003. 10. 10.

2003. 10. 10. 2003. 10. 10. 2003. 10. 10. "2003. 10. 10." 2003. 10. 10.

2003. 10. 10. 2003. 10. 10. 22. 2003. 10. 10. 2003. 10. 10.

2003. 10. 10. 2003. 10. 10. (2003. 10. 10.)

2006. 03. 23. 2006. 03. 23. 2006. 03. 23.

2006. 03. 23. 2006. 03. 23. 2006. 03. 23.

